

Döneminde yaygın olan nazım ve nesir türlerinde örnekler veren İbn Ebü'l-Hisâl'in, Harîrî'nin *el-Makâmât*'ı tarzında ve onu eleştirmek amacıyla yazdığı makâmeleriyle Ebü'l-Alâ el-Maarrî ve İbn Nübâte el-Hatîb'in risâleleri tarzında onları tenkit için kaleme aldığı hitâbe ve şiirleri önemli görülmektedir. Hz. Peygamber'in soyunu ve sahâbeyi öven *Mî'râcü'l-menâkıb* ve *minhâcü'l-hasebi's-şâkıb*'ı uzunca bir kasidedir. Hacminden ötürü müstakîl nüshalar halinde de yazılan kaside (nüshaları için bk. Brockelmann, *GAL*, I, 455) *Resâ'il*'in Rıdvân ed-Dâye neşrinde eserin sonuna eklenmiştir (s. 627-637). Yine *Resâ'il* arasında yer alan (s. 370-390) *Mu'âraza li-Mulka's-sebil* de İbn Ebü'l-Hisâl'in, Ebü'l-Alâ el-Maarrî'nin *Mulka's-sebil fi'l-va'z ve'z-zühd*'ü tarzında ve ona nazîre olarak kaleme alınmış olup (*DMBİ*, II, 646) müstakîl nüshaları da vardır (Brockelmann, *GAL*, I, 455). Onun bunlardan başka *el-Menhec fi mu'ârazati'l-mübheç* adlı bir eserinden söz edilmiştir (İbn Hayr, s. 386).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü'l-Hisâl, *Resâ'ilü İbn Ebi'l-Hişâl* (nşr. M. Rıdvân ed-Dâye), Dimaşk 1408/1987, neşredenin girişi; Feth b. Hâkân el-Kaysî, *Kalâ'idü'l-İkyân* (nşr. Hüseyin Yûsuf Haryûş), Zerkâ 1409/1989, s. 518-537; İbn Hayr, *Fehrese*, s. 386, 418-419, 420-421; Dabbî, *Buğyetü'l-mültemis*, s. 170-171; İbn Dihye el-Kelbî, *el-Mu'trib* (nşr. İbrâhim el-Ebyârî v.dğr.), Kahire 1954, s. 187-189; İbnü'l-Ebbâr, *el-Mu'cem fi aşhâbi'l-Kâdi eş-Şadefti*, Madrid 1885, s. 144-149; İbn Saîd el-Mağribî, *el-Muğrib*, II, 66-67; İbnü'l-Kâdi, *Cezvetü'l-İktibâs*, Rabat 1973, s. 257-258; Makkarî, *Nefhu't-İtib*, III, 184, 193; a.mlf., *Ezhârü'r-riyâz* (nşr. Saîd Ahmed A'râb v.dğr.), Rabat 1978, V, 156-160; *Keşfü'z-zunûn*, I, 716; *Hediyetü'l-'ârifîn*, II, 89; Kettânî, *er-Risâletü'l-müstetrafe* (Özbek), s. 217; Brockelmann, *GAL*, I, 454-455; *Suppl.*, I, 629-630; *GAL* (Ar.), VI, 265-266; Abbas b. İbrâhîm, *el-İ'lâm*, IV, 86-90; Haydar Büzürc, "İbn Ebi'l-Hişâl", *DMBİ*, II, 645-646; Sahbân Halîfât, "Ebü'l-Alâ el-Maarrî", *DİA*, X, 289; Mehmet Özdemir, "Endülü's", a.e., XI, 218, 220.

EBUBEKİR SIFIL

İBN EBÜ'L-İSBA'

(ابن أبي الإصبغ)

Ebü Muhammed Zekiyüddîn
Abdülazîm (Abdüsselâm) b. Abdilvâhid
b. Zâfir el-Misrî
(ö. 654/1256)

Bedî' ilmine dair
eserleriyle tanınan edip ve şair.

Kaynakların çoğuna göre 585 (1189) veya 589'da (1193) Mısır'da doğdu. İbnü's-Sâbûnî ise onun Muharrem 595'te (Kasım 1198) Mısır'da dünyaya geldiğini

bizzat kendisinden duyduğunu kaydetmektedir (*Tekmiletü'l-İkmâlî'l-İkmâl*, s. 13-14). Ancak 23 Şevval 654'te (13 Kasım 1256) Mısır'da vefat ettiği (a.g.e., s. 13-14) kesin olduğuna ve bu sırada altmış beş yaşında bulunduğu göre (Makrîzî, I, 401) 589'da (1193) doğmuş olmalıdır. Mısırî, Bağdâdî, Kayrevânî ve Advânî nisbeleriyle de anılır. Kendisine Advânî nisbesi verilmesi, muhtemelen Câhiliye şairi Zülisba' el-Advânî ile isim benzerliği sebebiyle yapılmış bir karıştırmadan kaynaklanmıştır. Zira bu şairin neslinden gelmesi veya şairlikte ona benzetilerek bu nisbenin verilmiş olması ya da soyunun Advân kabilesine dayanması uzak ihtimaller olarak görülmektedir.

İbn Ebü'l-İsba' hadis âlimi Muhammed Zekiyüddin el-Münzirî, Şâfiî kadısı ve şair İbn Senâülmülk ile Sirâc el-Verrâk, Affüddin et-Tilimsânî ve Ebü'l-Hüseyn el-Cezzâr gibi edip ve âlimlerden tefsir, hadis ve fikhin yanı sıra dil ve edebiyatla ilgili dersler aldı.

Hayatının önemli bir kısmını Eyyübî Devleti zamanında geçiren İbn Ebü'l-İsba', Şam'a ve Irak'a yaptığı birçok seyahat sırasında dönemin halife, emîr ve valileriyle, özellikle Eyyübî hânedanına mensup devlet adamlarıyla yakın ilişkiler kurdu. Bunların birçoğuna kasideler yazdı. Bununla beraber hiçbir resmî görev kabul etmediği gibi yazdığı kasideler için kim-seden herhangi bir karşılık da beklemedi. Hac farızasını yerine getirdikten sonra Mısır'a dönerek hayatının sonuna kadar dil, edebiyat ve Kur'an ilimleriyle meşgul oldu.

Bahâ Züheyr, İbn Matrûh, Ebü'l-Hüseyn el-Cezzâr gibi Mısır'ın ünlü şairleriyle çağdaş olan İbn Ebü'l-İsba' "Mısır şairi" unvanıyla tanınmıştır. *Tahrîrû't-Taḥbîr* ve *Bedî'u'l-Kur'ân* adlı eserleriyle Abbâsî'nin *Me'âhidü't-tenşîş*'i, İbn Şâkir el-Kütübî'nin *Fevâtü'l-Vefeyât*'ı, İbn Tâğrîberdî'nin *el-Menhelü's-şâfi*'si ve Ömerî'nin *Mesâlikü'l-ebşâr*'ı başta olmak üzere edebiyat ve tabakat kitaplarında birçok şiiri yer almaktadır. *Tahrîrû't-Taḥbîr*'inde muhtelif edebî sanatlarla dair kendi şiirlerinden verdiği örneklerden şiirlerinin edebî sanatlarla örülü olduğu anlaşılmaktadır. Nitekim el-Melikü'l-Eşref Mûsâ için yazdığı bir kasidenin daha ilk beytinde on altı edebî sanat kullandığını kendisi belirtmektedir (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 614). Ona göre şiir, titizlikle seçilmiş ince lafızlarla örülü olmalı, ifade edilmek istenen mânâyı şeffaf bir cam fanus gibi yansıtmalıdır (a.g.e., s. 408).

İbn Ebü'l-İsba'nın kasidelerini iki grupta değerlendirmek mümkündür. Bunların bir kısmı, Eyyübî hânedanı başta olmak üzere devlet büyükleri için yazdığı klasik tarzdaki kasidelerdir. Diğer grubu Hz. Peygamber, Ehl-i beyt ve Hulefâ-yî Râşidîn hakkındaki şiirler oluşturur. Şair bu tür şiirleri *Şihâhu'l-medâ'ih* adlı divanında toplamıştır. Onun, Kâdî İyâz'ın *eş-Şifâ'*ında Resûl-i Ekrem'in nübüvvet delilleri ve sıfatlarına dair verdiği bilgileri nazma çektiği 315 beyitten meydana gelen kasidesinin bu tür şiirleri arasında müstesna bir yeri vardır. Uzunluğu sebebiyle *Şihâhu'l-medâ'ih*'ine almayıp müstakîl olarak istinsah ettiği (*Bedî'u'l-Kur'ân*, s. 290-291) bu kasidede Kur'ân-ı Kerîm'in i'câzına, fesahat ve belâgatına dair beyitler de yer alır (a.g.e., s. 291; *Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 422).

Aynı zamanda Şâfiî fakihî olarak tanınmasına (Makrîzî, I, 401), zühd ve takvâ sahibi olmasına rağmen İbn Ebü'l-İsba' geleneğe uyarak şiirlerinde şarap ve kadeh gibi din dışı sembolizme de yer vermiştir. Tabiat tasvirleriyle ördüğü gazellerinde müstehcen parçalara da rastlanır. *Tahrîrû't-Taḥbîr*'inde, teşâbühü'l-etrâf sanatına örnek olarak gösterdiği beyitler güzel bir gazel parçası olduğu kadar edebî açıdan da dikkat çekicidir. Aynı şekilde ağır ve fâhiş sayılabilecek hiciv parçaları da nazmeden İbn Ebü'l-İsba'nın hikmet, mev'ize ve zühdde dair şiirleri de vardır. Bu tür şiirleri arasında Hz. Ali'nin bir hutbesinden esinlenerek kaleme aldığı, onun erdemlerini dile getirdiği manzumesi özel bir önem taşır. Zamanın edip ve şairleriyle yaptığı atışmaları ve nazîreleriyle merisileri dışında dostluk, vefasızlık ve zamanın kötülüğü gibi temalara yer verdiği şiirleri de bulunmaktadır (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 447, 515).

Eserleri. İbn Ebü'l-İsba'nın başlıca eserleri şunlardır: 1. *Tahrîrû't-Taḥbîr* (fi şîna'ti's-şîr ve'n-nesr ve beyâni i'câzi'l-Kur'ân). Müellif, *et-Taḥbîr* (fi 'ilmi'l-bedî') adlı daha hacimli eserinden ihtisar ettiği bu kitabında ele aldığı bedî' sanatlarının tanımlarını yapmış, türlerini anlatmış, bunları şiir ve nesirden, Kur'an ve hadisten verdiği örneklerle açıklamıştır. Üç bölümden meydana gelen eserin ilk bölümünde aslı sanatlar olarak nitelenen ve on yedisini İbnü'l-Mu'tezz'in, on üçünü Kudâme b. Ca'fer'in tanımladığı toplam otuz edebî sanat incelenmiştir. İkinci bölümde, bu iki âlimin zamanından mü-

ellifin zamanına kadar oluşan ve fer'î sanatlar adını verdiği altmış beş edebî sanat ele alınmıştır. Bu bölümde müellifin bazı sanatlara verilen adları beğenmeyip değiştirdiği görülür. Meselâ "tesbîğ"e "teşâbühü'l-etraf" (a.g.e., s. 520), "teşri"e "tev'em" (a.g.e., s. 522) adını vermiştir. Müellif, eserin üçüncü bölümünde kendi buluşu olan otuz sanattan söz etmektedir. Eser Hifnî Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1383). 2. *Bedî'u'l-Ḳur'ân*. Eserin adı bazı kaynaklarda *Bedâ'î'u'l-Ḳur'ân* olarak kaydedilmekteyse de doğrusu *Bedî'u'l-Ḳur'ân*'dır. Müellif, *Tahrîrû't-Taḥbîr*'in Kur'an'la ilgili edebî sanatlar kısmını yeniden ele alarak meydana getirdiği bu eserinde 109 edebî sanatı incelemiş ve bu sanatlara Kur'an'dan örnekler vermiştir. Muhtemelen Kur'an'dan örneklerini bulamadığı için *Tahrîrû't-Taḥbîr*'de geçen yirmi iki sanattan söz etmemiştir. Ancak daha sonraki bazı müellifler bunların bir kısmına Kur'an'dan örnekler bulmuşlardır. Öte yandan *Tahrîrû't-Taḥbîr*'de bulunmayan altı sanattan daha (tafsil, ilcâ', tanzîr, remz ve îmâ', tefrîk ve cem', lafza güzellik veren ziyâde) söz etmiştir. Farsça'ya da tercüme edilen (Meşhed 1368) *Bedî'u'l-Ḳur'ân* Hifnî Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1377/1957, 1972). *Tahrîrû't-Taḥbîr* ve *Bedî'u'l-Ḳur'ân*'ın mu-kaddimelerinde yararlandığı 100'e yakın kaynağı müellifleriyle birlikte zikretmesi ve bunlardan bazılarını tenkit etmesi eserlerin değerini arttırmaktadır. 3. *Kitâbü'l-Ḥavâtiri's-sevânih fi zikri serâ'iri'l-fevâtih*. Sûre başlarının te'vil ve tefsiriyle ilgili olan bu eserin adı bazı kaynaklarda *el-Cevâhirü's-sevâ'ih fi serâ'iri'l-ḳarâ'ih* şeklinde geçmekteyse de müellif *Bedî'u'l-Ḳur'ân*'da (s. 254) eseri bu adla zikretmektedir. Bu eser de Hifnî Muhammed Şeref tarafından tahkik edilerek yayımlanmıştır (Kahire 1960). 4. *Kitâbü'l-Emsâl (Dürrü'l-emşâl)*. Müellif bu eserinde önce Kur'an'da, ardından *Kütüb-i Sitte*'de geçen meselleri alfabetik olarak açıkladığını, daha sonra muallakalar, hamâse, lâmiyyetü'l-Arab, lâmiyyetü'l-Acem, Süveyd b. Ebû Kâhil'in kasidesi, Ebû Züeyb el-Hüzelî'nin mersiyesi, Ebû Nuvâs, Ebû Temmâm, Buhtürî, İbnü'r-Rûmî ve Mütenebbî gibi eski ve yeni Arap şairlerinin şiirlerinde geçen mesel haline gelmiş parçalara, en sonunda da atasözlerine yer verdiğini söyler (*Tahrîrû't-Taḥbîr*, s. 219). 5. *Şihâhu'l-medâ'ih*. İbn Ebü'l-

İsba'nın Hz. Peygamber'i, Ehl-i beyt'i, Hu-lefâ-yi Râşidîn'i öven, Kur'ân-ı Kerim'in edebiyat ve belâgata ilişkin güzelliklerinden, i'câzından ve üslûp hususiyetlerinden söz eden şiirlerini ihtiva eden eserin (*Bedî'u'l-Ḳur'ân*, s. 290-291) Dârü'l-kütüb-i'l-Mısriyye'de mikrofilmli bulunmaktadır (Edeb, nr. 4931). 6. *Ḳaşıdetü İbn Ebi'l-İsba'* (yazma nüshası ve şerhi için bk. Süleymaniye Ktp., Lâleli, nr. 2771, 2772; Aya-sofya, nr. 3928).

İbn Ebü'l-İsba'nın diğer eserleri de şunlardır: (*Beyânü'l-burhân fi i'câzi'l-Ḳur'ân*, *el-Kâfile bi-te'vîli "tilke 'aşeretün kâmile"*, *eş-Şâfiye fi 'ilmi'l-kâfiye*, *el-Mizân fi't-terciḥ beyne kelâmi Ḳudâme ve huşûmih* (başta İbn Reşîk olmak üzere Hasan b. Bişr el-Âmidî ve Ziyâeddin İbnü'l-Esîr gibi ediplerin *Ḳudâme* b. Ca'fer'in *Naḳdû's-şif'r* ve *Naḳdû'n-neşr* adlı eserlerine yöneltmiş oldukları eleştirilere cevap mahiyetindedir), *Vaşıyyetü İbn Ebi'l-İsba' ile'l-küttâb ve's-şu'arâ'* (Ebû Temmâm'ın Buhtürî'ye yaptığı vasiyetin İbn Ebü'l-İsba' tarafından edebî tenkit konusu ilâve edilerek yazılmış şeklidir; önceki eserin bir bölümü olup öneminden dolayı ayrı bir eser olarak söz edilmektedir).

BİBLİYOGRAFYA :

İbn Ebü'l-İsba', *Tahrîrû't-Taḥbîr* (nşr. Hifnî Muhammed Şeref), Kahire 1383/1963, neşredenin girişi, s. 1-73; ayrıca tür.yer.; a.mlf., *Bedî'u'l-Ḳur'ân* (nşr. Hifnî Muhammed Şeref), Kahire 1377/1957, neşredenin girişi, s. 1-96; İbnü's-Sâbûnî, *Tekmilletü'l-kemâli'l-İkmâl* (nşr. Mustafa Cevâd), Bağdad 1377/1957, s. 13-14; İbn Fazlullah el-Ömerî, *Mesâlik*, VI, 230-231; Kütübî, *Fevâtü'l-Vefeyât*, I, 363-366; İbn Hicce, *Ḥizânetü'l-edeb*, Kahire 1304, s. 227, 356, 433; Makrîzî, *es-Sülûk* (Ziyâde), I, 401; İbn Tağrıberdî, *en-Nücümü'l-zâhire*, VII, 37-38; Abdürrahim b. Ahmed el-Abbâsî, *Me'âhidü't-tenşîş* (nşr. M. Muhyiddin Abdülhamîd), Kahire 1947-1948, IV, 180-182; Süyûtî, *Hüsnü'l-muḥâḍara*, I, 271; *Keşfü'l-zunûn*, I, 230, 355, 727; İbnü'l-İmâd, *Şezerât*, V, 265; *Hediyyetü'l-ârifin*, I, 585; Brockelmann, *GAL*, I, 373; *GAL Suppl.*, I, 539; C. Zeydan, *Âdâb* (Dayf), III, 64; Ömer Ferruh, *Târîhu'l-edeb*, III, 574-578; Nüveyhiz, *Mu'cemü'l-müfessirin*, I, 290; Muhammed Zağlûl Sellâm, *el-Edeb fi'l-aşri'l-Eyyübî*, İskenderiye 1970, s. 541-545; Zirikî, *el-A'lâm* (Fet-hullah), IV, 30; Münîr Sultan, *Menâhic fi taḥlîli'n-naẓmi'l-Ḳur'ânî*, İskenderiye 1990, s. 159-237; Sâlihiyye, *el-Mu'cemü'l-ş-şâmil*, I, 76; G. C. Anawati, "Textes arabes anciens édités en Egypte au cours des années 1963, 1964 et 1965", *MIDEO*, VIII (1964-66), s. 275-277; S. A. Bonebakker, "Ibn Abi'l-İsba's text of the Kitab ed-Badi' of Ibn al-Mutazz", *JOS*, II (1972), s. 83-91; *Kâmûsü'l-a'lâm*, I, 592; Bustânî, *DM*, I, 345-347; M. Ali Lisânî Fişârekî, "İbn Ebi'l-İsba'", *DMBI*, II, 625-627.

İSMAIL DURMUŞ

İBN EBÜ'İ-İZ

(ابن أبي العز)

Ebü'l-Hasen Sadrüddin

Alî b. Alâiddin

Alî b. Muhammed ed-Dımaşkı

(ö. 792/1390)

Hanefî fakihî.

22 Zilhicce 731 (26 Eylül 1331) tarihinde muhtemelen Dımaşk'ta doğdu. Birçok âlim yetiştiren bir aileye mensup olup ataları Dımaşk'ın 70 mil güneyindeki Ezriât'tan (Dereâ) gelerek o sırada Dımaşk'ın kenar semtlerinden olan Sâlihiyye'ye yerleştiklerinden Ezrâ ve Sâlihî nisbesiyle de anılmaktadır. İbn Ebü'l-İz lakabını büyük dedelerinden Ebü'l-İzz'e nisbetle almıştır.

Dedesî kâdilkudât, babası kadı olan İbn Ebü'l-İz, bilhassa Takıyyüddin İbn Teymiyye'nin fikirlerinin tartışılmaya devam edildiği Dımaşk gibi bir ilim ve kültür muhitinde yetişti. Hocaları hakkında tabakat kitaplarında ayrıntılı bilgi bulunmamasıyla birlikte tahsilini muhtemelen babasından ve yakın çevresindeki âlimlerden yaptı. İlim tahsili için herhangi bir yolculuğa çıkmaması, içinde yaşadığı bölgenin bu yönden tatminkâr bir seviyeye sahip olmasıyla ilgilidir. 748 (1347) yılında Kaymâziyye Medresesi'nde ders vermesi, erken sayılabilecek bir yaşta İslâmî ilimlerde yetkin bir seviyeye ulaştığını göstermektedir. Öte yandan İbn Teymiyye'nin öğrencileri İbn Kayyim el-Cevziyye ile Ebü'l-Fidâ İbn Kesîr'den önemli ölçüde faydalanmış olmalıdır. Zira onun Selefi görüşleri benimsemesinde, taklit ve taassuba karşı çıkmasında bu âlimlerin büyük tesiri görülmektedir. Meşhur eseri *Şerhu'l-Âkîdeti't-Taḥâviyye*'de, muhtemelen o dönemdeki tartışma ortamı uygun olmadığı için İbn Teymiyye'nin adını açıkça zikretmemesine karşılık İbn Kayyim'i iki (I, 272; II, 603), İbn Kesîr'i de üç yerde (I, 277; II, 480, 603) "şeyhimiz" diye anmıştır. Tabakat kitaplarında öğrencileriyle ilgili herhangi bir kayda rastlanmamakla beraber Sehâvî, hocalarından İbnü'd-Deyrî'nin İbn Ebü'l-İzz'in talebelerinden olduğunu söylemektedir (*eḍ-Ḍav'ü'l-lâmi'*, III, 249).

Kaymâziyye'deki öğretim görevinin ardından Rükniyye, İzzîyyetü'l-Berrâniyye ve Cevheriyye medreselerinde ders veren İbn Ebü'l-İz, 776 (1375) yılının sonlarında amcasının oğlu Necmeddin'in Mısır kadılığına tayin edilmesi üzerine ona vekâle-